

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده هنر

گروه نقاشی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر گرایش نقاشی

بررسی زیبایی شناسی نگاره های شاهنامه‌ی محمدجوکی با تاکید بر مجالس رزم

استاد راهنما:

دکتر افسانه نظری

استاد مشاور:

دکتر اصغر جوانی

پژوهشگر:

محمدبابایی

اسفند ماه ۱۳۹۰

اظهارنامه دانشجو:

موضوع پایان نامه: بررسی زیبایی شناسی نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی با تاکید بر مجالس رزم .

استاد راهنما: خانم دکتر افسانه ناظری

اینجانب محمد بابایی دانشجوی دوره ی کارشناسی ارشد رشته ی هنر گرایش نقاشی دانشکده ی پردیس هنر دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی ۸۸۱۱۳۰۸۱۰۲ گواهی می نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ: ۱۳۹۰، ۱۱، ۱۵

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است. نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده هنر

گروه نقاشی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر گرایش نقاشی آقای محمد بابایی با عنوان:
بررسی زیبایی شناسی نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی با تاکید برمجالس رزم

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه ی
کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه
..... به تصویب نهایی رسید

۱- استاد راهنمای پایان نامه خانم دکترافسانه ناظری با مرتبه علمی امضا

۲- استاد مشاورپایان نامه آقای دکتراصغر جوانی با مرتبه علمی امضا

۳- استاد داور داخل گروه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

۴- استاد داور خارج از گروه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

مهر و امضای مدیر گروه

تقدیم به: رضا و پروین .

چکیده:

نگارگری ایرانی همواره پر رمز و راز و مملو از استعاره بوده است، همراه با نگاهی آن جهانی که بیننده ی خود را همواره مسحور خود مینماید. حال در این میانه در برخی دوران شاهد قوتی چشمگیر در آن هستیم، به مانند عصر تیموری (که هنر به اعتلای خود میرسد). همچنین در دوره ی مذکور شاهنامه ی محمد جوکی یکی از نسخ معتبر و با ارزشی است که جای فراوانی برای تحقیق را دارا است. با توجه به اینکه اکثر مطالعات در نگارگری مروری تاریخی و نه تحلیلی بوده اند به ویژه بررسی موضوعی در تاریخ نگارگری ایرانی کمتر صورت گرفته است و با توجه به اهمیت دوره ی تیموری در نگارگری ایران باعث شد تا رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی را از زاویه زیبایی شناسانه (فرم، فضا، نور، رنگ و در مجموع ترکیب بندی) مورد بررسی قرار گیرد.

اهداف این تحقیق واکاوی ویژگی های بصری (ساختار، فرم، نور، رنگ و ترکیب بندی) رزم نگاره ها در شاهنامه ی محمد جوکی است و دلیل کثرت رزم نگاره ها (آیا تمایل سران و یا انتخاب نگارگران بوده است؟)، بررسی این نکته که کدام نگاره ها حالتی نمایشی دارند و یا صحنه ای عینی از رزم را الگو برداری کرده اند؟ و پی بردن به ویژگی های ترکیب بندی (آیا ترکیب بندی غالبی در اکثر نگاره های رزمی وجود دارد و یا تنوع ترکیب بندی را شاهد هستیم؟)

مسئله تحقیق یافتن ویژگی های اصلی زیبایی شناسی رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی است.

همچنین در این تحقیق فرض بر کمرنگ شدن قرینگی و بارز شدن عنصر حرکت و پویایی در نگاره های این دوره شده است و قدرت نمایی شاهزادگان.

روش پژوهش در این رساله بر اساس هدف از نوع بنیادی است و از نظر روش پژوهش و ماهیت پژوهشی،

توصیفی - تحلیلی میباشد و روش گردآوری داده ها کتابخانه ای و اینترنتی میباشد.

پس از این مشاهدات و بررسی نگاره ها در این رساله فرضیه ی قدرت نمایی شاهزادگان قوت بیشتری یافت و

با توجه به موضوعیت تصاویر، فرضیه ی دوم (بارز شدن عنصر پویایی در تصویر) نیز تا حدودی به اثبات

رسید.

کلیدواژه ها

زیبایی شناسی، نگارگری، شاهنامه ی محمد جوکی، مجالس رزم

فصل اول: کلیات تحقیق

۱,۱	مقدمه.....	۱
۲,۱,۱	اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش.....	۱
۳,۱,۱	سوالات و اهداف پژوهش.....	۱
۴,۱,۱	چارچوب نظری پژوهش.....	۲
۵,۱,۱	روش پژوهش.....	۲
۶,۱,۱	قلمرو زمانی و مکانی پژوهش (جامعه آماری).....	۲
۷,۱,۱	روش تجزیه و تحلیل داده ها.....	۲
۸,۱,۱	محدودیت‌های پژوهش.....	۲
۲,۱	شرح واژه ها و اصطلاحات به کاررفته در پژوهش.....	۳

فصل دوم: دوره ی تیموری

۱,۲	تیمور - سمرقند.....	۷
۱,۱,۲	دیوار نگاره های کاخ های سلطنتی سمرقند.....	۸
۲,۲	اسکندر سلطان - شیراز.....	۹
۱,۲,۲	گلچین اشعار (گلبنکیان).....	۹
۳,۲	شاهرخ و فرزندانش - ابراهیم سلطان ، الغ بیگ و بایسنقر میرزا.....	۱۰
۱,۳,۲	معراجنامه (کتابخانه ملی پاریس).....	۱۰
۴,۲	ابراهیم سلطان - شیراز.....	۱۲

۱۲.....	گلچین اشعار.....	۱,۴,۲
۱۳.....	شاهنامه ی ابراهیم سلطان.....	۲,۴,۲
۱۳.....	الغ بیگ - سمرقند.....	۵,۲
۱۴.....	بایسنقر میرزا - هرات.....	۶,۲
۱۴.....	گلستان سعدی.....	۱,۶,۲
۱۵.....	شاهنامه ی بایسنقری.....	۲,۶,۲
۱۶.....	کمال الدین بهزاد.....	۳,۶,۲
۱۷.....	نگاره های مجزا.....	۴,۶,۲
۱۸.....	شاهنامه ی محمد جوکی ۸۴۳ ه.ق.....	۷,۲

فصل سوم: نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی

۲۰.....	نگاهی توصیفی به نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی.....	۱,۳
۲۴.....	ویژگی های زیبایی شناختی نگاره ها.....	۲,۳
۲۵.....	جزئیات و ذره نگاری.....	۱,۲,۳
۲۵.....	فضا در نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی.....	۲,۲,۳
۲۶.....	پراکنندگی و فشردگی در نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی.....	۳,۲,۳
۲۷.....	جایگاه نور و رنگ.....	۴,۲,۳
۲۸.....	مرز میان واقعیت و تخیل.....	۵,۲,۳
۲۹.....	بعد زمان.....	۶,۲,۳
۳۰.....	ترکیب بندی محوری و متقارن.....	۷,۲,۳

فصل چهارم: تحلیل و بررسی نگاره های رزم.

۳۲.....	رهام به بازور جادوگر حمله کرد (جدال).....	۱,۴
۳۲.....	کشته شدن زراسب به دست فرود (جدال).....	۲,۴

۳۳.....	کشته شدن سیاوش به دست گروی (جدال).....	۳,۴
۳۴.....	نبرد ارجاسب و گشتاسب در بلخ (رزم).....	۴,۴
۳۵.....	کشته شدن دیو سفید به دست رستم (جدال).....	۵,۴
۳۵.....	کشته شدن سهراب به دست رستم (جدال).....	۶,۴
۳۶.....	تیر انداختن رستم به اشکبوس (رزم).....	۷,۴
۳۶.....	کشته شدن لحاک و فرشید و ر به دست گستهم (جدال).....	۸,۴
۳۸.....	کشته شدن اسفندیار به دست رستم (جدال).....	۹,۴
۳۹.....	نبرد بهرام چوینه (رزم).....	۱۰,۴
۴۰.....	کشته شدن هومان به دست بیژن (جدال).....	۱۱,۴

پیشگفتار:

شاهنامه ی محمد جوکی که به دستور محمد جوکی و در سال ۸۴۴ ه. ق مصور شده است یکی از نسخ معتبر و با ارزش در دوره ی تیموری است و هم زمانی آن با نسخ با ارزش این دوره از جمله شاهنامه ی بایسنقری باعث شده تا به صورت بایسته به آن پرداخته نشده باشد. تنها کتابی که به صورت جدی به آن پرداخته است کتاب باربارا برنند میباشد که به تازگی انتشار یافته است. موارد ذکر شده همچنین علاقه ی شخصی به مکاتب هنری ایران خاصه هنر نگارگری، دلیلی بر انتخاب این موضوع بوده اند. در این رساله به تحلیل و بررسی جزء به جزء رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی پرداخته شده است، از نظر ترکیب بندی، شکل، رنگ و دیگر عناصر زیبایی شناسی. در این راستا راهنمایی های بی دریغ استاد ارجمند، سرکار خانم دکتر ناظری و جناب آقای دکتر جوانی در پیش برد این تحقیق مرا یاری رساند.

فصل اول

(کلیات تحقیق)

۱,۱ مقدمه

شاهنامه ی محمد جوکی یکی از نسخ معتبر و با ارزشی است که جای فراوانی برای تحقیق را دارا است. این نسخه ی با ارزش به دستور محمد جوکی و در سال ۸۴۳ ق مصور شده است . و از آنجاییکه اکثر مطالعات در نگارگری ایرانی مروری تاریخی و کمتر تحلیلی بوده اند به ویژه بررسی موضوعی در تاریخ نگارگری ایرانی کمتر صورت گرفته است و با توجه به اهمیت دوره ی تیموری در نگارگری ایران باعث شد تا در این تحقیق رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی از زاویه زیبایی شناسانه (فرم, فضا, نور, رنگ و در مجموع ترکیب بندی) مورد بررسی قرار گیرد .

۱,۱,۱ اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش

از آنجاییکه کمتر اثر مکتوب و جامعی در میان پژوهش های مرتبط با نگارگری وجود دارد که از لحاظ موضوعی به رزم در نگارگری دوره ی تیموری پرداخته باشد، لذا در این پژوهش سعی بر آن شد تا با نگاهی دقیق تر و از منظر زیبایی شناسانه نگاره های دوره ی تیموری و به طور خاص رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی مورد مطالعه قرار گیرد .

۲,۱,۱ سوالات و اهداف پژوهش

واکاوی ویژگی های بصری (ساختار, فرم, نور, رنگ و ترکیب بندی) رزم نگاره ها در شاهنامه ی محمد جوکی از اولین اهداف این پژوهش است . در این میان سعی شده تا دلیل کثرت رزم نگاره ها در شاهنامه ی محمد جوکی (آیا تمایل سران و یا انتخاب نگارگران بوده است) نیز بررسی شود .

همچنین بررسی این نکته که کدام نگاره ها حالتی نمایشی دارند و یا صحنه ای عینی از رزم را الگو برداری کرده اند از دیگر اهداف این رساله بوده است . و در نهایت پی بردن به ویژگی های ترکیب بندی (آیا ترکیب بندی غالبی در اکثر نگاره های رزمی وجود دارد و یا تنوع ترکیب بندی را شاهد هستیم) هدف نهایی بوده است .

اهداف این تحقیق واکاوی ویژگی های بصری (ساختار, فرم, نور, رنگ و ترکیب بندی) رزم نگاره ها در شاهنامه ی محمد جوکی است و پاسخ به سوالاتی چون (کثرت رزم نگاره ها آیا تمایل سران و یا انتخاب نگارگران بوده است ؟) چگونگی ویژگی های ترکیب بندی (آیا ترکیب بندی غالبی در اکثر نگاره های رزمی وجود دارد و یا تنوع ترکیب بندی را شاهد هستیم ؟)

۳,۱,۱ چهارچوب نظری پژوهش

در این رساله سوال مطرح شده دلیل کثرت رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی است . که به نظر میرسد تعداد قابل توجه مضامین رزم مصور شده در این شاهنامه نمایشی از قدرت نمایی شاهزادگان بوده باشد ، که از طریق زیبایی شناسی و تحلیل ساختاری مورد بررسی قرار گرفته است .

۴,۱,۱ روش پژوهش

روش پژوهش در این رساله بر اساس هدف از نوع بنیادی است و از نظر روش پژوهش و ماهیت پژوهشی ، توصیفی - تحلیلی میباشد و روش یافته اندوزی (روش گردآوری داده ها) کتابخانه ای است . فرآیند تحقیق (سیر اندیشه ای دستیابی به نتیجه تحقیق) به صورت زیر طبقه بندی شده است :

۱. کلیات تحقیق
۲. فیش برداری و پژوهش کتابخانه ای
۳. جمع آوری نگاره ها و طبقه بندی آنها.
۴. مروری مختصر بر نقاشی دوره ی تیموری و طبقه بندی مکاتب.
۵. بررسی و تحلیل نگاره ها. (طبقه بندی نگاره ها بر اساس الگو های ترکیب بندی و در مرحله ی بعد بررسی آنها بر اساس تنوع رنگ , نورو ساختار میباشد).

۵,۱,۱ قلمرو زمانی و مکانی پژوهش (جامعه آماری)

در پژوهش حاضر منحصرا به بررسی زیبایی شناختی نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی با تاکید بر نگاره های رزم آن ، در هرات عصر تیموری به سال ۸۴۳ ه. ق (۱۴۳۹ م) و در مکتب هرات پرداخته شده است .

۶,۱,۱ روش تجزیه و تحلیل داده ها

تجزیه و تحلیل نگاره ها کیفی است ، ابتدا با طبقه بندی نگاره ها بر اساس الگو های ترکیب بندی و در مرحله ی بعد بررسی آنها بر اساس تنوع رنگ , نور و ساختار صورت میگیرد و البته چینش نگاره ها بر اساس نگارنده ی آنها صورت گرفته است (با توجه به پیش فرضی که در کتاب باربارا برنند ذکر شده است) .

۷,۱,۱ محدودیتهای پژوهش

شاید بتوان اصلی ترین محدودیت پژوهش را در دسترس نبودن اصل آثار و نسخ قدیمی بیان کرد ، در این راستا تنها میتوان به آثار چاپ شده ی ایرانی متعدد رجوع کرد که آنها نیز از کیفیت مطلوبی برخوردار نیستند .

متاسفانه تصاویر موجود در اینترنت هم بسیار پراکنده و از لحاظ کیفی تقریباً غیر قابل استفاده هستند. همچنین امکان سفر به خارج از کشور (برای مطالعه ی نزدیک آثار تصویری) نیز به آسانی مقدور نیست. در این میان تنها راه مطالعه ی همزمان آثار از طریق کتاب های چاپ شده در خارج از کشور میباشد که خوشبختانه از کیفیتی مطلوب برخوردارند از جمله کتاب تازه منتشر شده ی شاهنامه ی محمد جوکی، نوشته ی بار بارا برند.

۲,۱ شرح واژه ها و اصطلاحات به کاررفته در پژوهش

بهرتر است تا در این بخش به توضیح کوتاهی پیرامون واژه های رزم و جدال (ذکر شده در فصل چهارم) پردازم.

با بررسی و مطالعه ی رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی ویژگی های یکسانی در برخی از تصاویر به چشم می خورد، برخی پویا ترند و بعضی ایستایی بیشتری دارند. با نگاهی دقیقتر مشخص میشود که در صحنه های تن به تن پویایی کمتری نسبت به پیکارهای جمعی وجود دارد. به این دلیل دو واژه ی رزم و جدال را انتخاب کردم، اولین واژه برای صحنه های نبرد میان دو دسته که فضایی مملو از لشکریان، شلوغ و پرهیاهو دارند و دومین واژه خبر از نزاعی دارد میان دو شخص همراه با فضایی آرامتر، خلوت تر و البته با پویایی کمتر نسبت به تصاویر قبل.

این رساله در چهار فصل به دنبال بررسی رزم نگاره های شاهنامه ی جوکی است، در فصل اول به کلیات تحقیق پرداخته شده است، از آن جمله اند: مقدمه، بیان مسأله ی تحقیق، ضرورت، اهداف پژوهش و ...، فصل دوم (دوره ی تیموری) شامل چهاربخش و زیر مجموعه های آن است. در این فصل ویژگی های کلی دوره ی تیموریان از جمله تاریخچه، مکاتب هنری، آثار هنری و هنرپروران ذکر شده است.

فصل سوم (زیبایی شناسی نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی) نیز در چهار بخش به شاخصه های هنر نگارگری خصوصاً در نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی پرداخته است. فصل پایانی تحلیل و بررسی نگاره های رزم نامیده شده است و همانطوریکه از نامش بر می آید به تحلیل و بررسی جزء به جزء رزم نگاره های شاهنامه ی محمد جوکی پرداخته شده است. در این میان تقسیم بندی دو گانه ای صورت گرفت تا نگاره های رزم نیز در دو شاخه ی جدال (نبرد میان دو شخص) و رزم (میان دو دسته) مورد بررسی قرار گیرند.

فصل دوم

(دوره ی تیموری)

۷۷۱-۹۱۶ ه. ق

« صد و پنجاه سال بعد از نخستین یورش مغولان به ایران، تیمور و لشکریانش از مرزهای شمال شرقی، کشور را مورد هجوم قرار دادند و به همان میزان وحشت و خرابی ایجاد کردند » (کن بای، ۱۳۷۸، ۵۱). تیمور پسر امیر تغای است و مورخان نسبت او را به خاندان چنگیز می‌رسانند ولی صحت این ادعا معلوم نیست. تیمور سه حمله عمده به ایران انجام داد که یورش‌های ۳، ۵ و ۷ ساله نام دارند. تا سال ۸۰۲ ق. تیمور تمام ایران، قسمت‌هایی از آسیای صغیر، عراق، هندوستان تا شهر دهلی و تا ۲۰۰ مایلی مسکو را به زیر سلطه خود در آورده بود» (همان).

می‌توان تیمور را یکی از بزرگترین کشورگشایان و سرداران مدیر و رشید دانست، ولی کمتر کسی از لحاظ قساوت، بی‌رحمی، کینه‌توزی و حيله‌گری با او برابری می‌کند. پس از کشورگشایی‌های مختلف، تیمور در سال ۸۰۷ ق. به سمرقند بازگشت و در حالی که قصد حمله به چین را داشت و حتی نیروی خود را حرکت داده بود؛ در ۷۱ سالگی در گذشت. از نظر تعصب‌ورزی مذهبی تیمور به کلی با چنگیز متفاوت بود، زیرا دست کم «چنگیز در اداره ممالک فتح شده قانون و نظم و ترتیب را مراعات می‌کرد، از تعصب‌ورزی مذهبی عاری بود و ملل مغلوب را در راه و روش و دین و مذهب خود آزاد می‌گذاشت؛ در صورتی که تیمور به بهانه‌های مذهبی آنان را غارت و چپاول می‌کرد» (رضایی، ۱۳۷۸، ۲۷۴).

« ویرانی‌های ناشی از حملات تیمور (که به او عذاب الهی می‌گفتند) و کشمکش دائم میان اقوام رقیب همچون ترکمانان برای رسیدن به تاج و تخت ایران مانع از بروز استعدادهای هنری مردم این کشور در طول این دوران شده بود. عامل اصلی و مهم در بقای فرهنگی در این دوران کمک مالی بود که به هنرمندان و نویسندگان این دوره داده می‌شد. در واقع سیاست فرهنگی تیمور با برنامه‌های سیاسی و نظامی‌اش پیوستگی داشت. او به حاکمان ولایاتی که به زیر سلطه خود در می‌آورد این امکان را می‌داد که یا بیعت کنند و از تخریب و کشتار جلوگیری نمایند یا کلیه سکنه قتل عام شوند. چنانچه با پیشنهادش مخالفت می‌شد، تیمور به سپاهیانش فرمان می‌داد که مردم را قتل عام کنند، اموال منقول را غارت و غیرمنقول را تخریب و تنها کودکان، شهروندان مسن، هنرمندان و استادکاران را مستثنی کنند». (کن بای، ۱۳۷۸، ۵۱ و ۵۲). این هنرمندان و استادکاران سپس به پایتخت تیمور یعنی سمرقند گسیل می‌شدند و در آنجا در برنامه‌های وسیع فرهنگی و ساختن ابنیه شرکت می‌جستند. هنرمندان از شهرهای تحت سلطه مانند اصفهان، شیراز، تبریز و بغداد به سمرقند آورده می‌شدند، در میان آنان هنرمندانی بودند که در گسترش نگارگری در تالارها و کاخ‌های سلسله سلاطین جلایر بغداد به شهرت و معروفیت دست یافته بودند، نظیر استاد جنید و عبدالحی که مسئولیت و تذهیب کاخ‌های سلطنتی سمرقند به او سپرده شد. هیچ نسخه خطی مصوری که مربوط به تیمور و دوران حکومت او

باشد تا به حال پیدا نشده است، احتمالاً برنامه گسترده مربوط به تزئین بناها وقت اندکی را برای این هنرمندان باقی می‌گذاشت.

« بعد از وفات تیمور در سال ۸۰۷ ق. / ۱۴۰۴ م. بین ورثه او نزاع در گرفت و در آخر کار، چهارمین پسر او (شاهرخ) توانست خویشان و نزدیکان خود را وادار کند تا حکومت او را تصدیق کنند و او بدین طریق بر تخت سلطنت ایران نشست » (زکی، ۱۳۷۹، ۲۸).

پس از مرگ تیمور، شاهرخ هرات را مرکز حکومت خود قرار داد و به مدت چهل و دو سال در آنجا حکومت کرد. دولت شاهرخ در نتیجه کفایت و کاردانی او مدت‌ها دوام یافت و دربار وی و جانشینانش از بهترین مراکز علم و ادب و هنر شد و در اثر شایستگی او و فرزندانش دوره درخشان دیگری در تاریخ تمدن ایران به وجود آمد (رضایی، ۱۳۷۸).

شاهرخ یکی از بهترین پادشاهانی است که بر ایران حکومت کرد. او علاوه بر دیانت و تقوا، عادل، مصلح و بسیار بخشنده، علم دوست، دانش‌پرور، هنرپرور و آبادکننده بود و خرابی‌های زمان تیمور به دست او مرمت و آباد گردید. در زمان او هرات علاوه بر دارا شدن کتابخانه بزرگی که به امر وی در آنجا تأسیس یافته بود، مرکز تجمع دانشمندان، ادبا، شعرا، خطاطان و نقاشان نیز شد، همچنین تعدادی از بهترین کتب تاریخی زبان فارسی به تشویق و دستور او تألیف گردید (بینون، ۱۳۷۶، ۲۸). نوه تیمور، اسکندر بن عمر شیخ (اسکندر سلطان) پس از مرگ پدر بزرگش، حکمرانی بر شهر یزد را از عموی خود شاهرخ دریافت کرد و عازم یزد شد. در فاصله سال‌های ۸۱۳-۸۱۴ ق. / ۱۴۱۰-۱۴۱۱ م. برادر بزرگ‌تر اسکندر که حکمران شیراز بود درگذشت و حکمرانی شیراز نیز به اسکندر رسید. اسکندر سلطان، حامی هنر بود و « برجسته‌ترین هنرمندان زمان را در شیراز گرد آورد و به یاری آنان بود که گام نخست در تحول کتاب‌نگاری عهد تیمور برداشته شد » (کن‌بای، ۱۳۷۸، ۷۱) و بدین ترتیب شیراز این عصر نخستین مرکز معتبر هنری در کشور گردید.

همان‌طور که ذکر شد، شاهزادگان سلسله تیموری هنرمندان خود را از دربار حکمرانانی که شکست داده بودند به خدمت می‌گرفتند، اما همه هنرمندان در نهایت به سمرقند منتقل نمی‌شدند. در مورد اسکندر آمده است که او با دختر سلطان احمد جلایر وصلت کرد و به این ترتیب با حلقه هنرمندان پدر زن خود پیوند یافت، احتمالاً این وصلت یکی از دلایلی بود که موجب شد اسکندر هنرمندان جلایری را به هنرمندان محلی شیراز که با روش‌ها و سنن دیگری آموزش دیده بودند، ترجیح دهد. درگیری‌های اسکندر سلطان با شاهرخ تیموری به سرنگونی اسکندر انجامید. « شاهرخ در سال ۸۱۵ ق. / ۱۴۱۲ م. پسر خود بایستقر را به حکومت هرات، شهر بزرگ شمالی شرقی ایران و سپس به حکومت ایالت خراسان برگماشت ». (رابینسون، ۱۳۷۶، ۲۲) بایستقر از نمونه‌های ادب

دوستی به شمار می‌رود، وی شاهنامه را بار دیگر جمع‌آوری کرد و شاهنامه بایسنقری به نام او از نسخ معتبر شاهنامه محسوب می‌شود. شاهرخ فرزند دیگر خود (فرزند سوم) ابراهیم سلطان را نیز در ایالت فارس در شهر عمده‌ای چون شیراز به جای اسکندر سلطان معزول، به حکومت نشانید. ابراهیم نیز مانند برادرش بایسنقر، در ادبیات استعداد داشت، او نیز هنرآموزی را حمایت می‌کرد. البته او نتوانست از قریحه هنری خود استفاده زیادی ببرد^۲ (رایسنسون، ۱۳۷۶، ۲۵). زیرا به هر حال عده‌ای از هنرمندان اسکندر پس از مرگ او به هرات مهاجرت کرده بودند، با وجود این شیراز به طور کامل از هنرمندان برجسته خود خالی نشد. هرات پس از مرگ شاهرخ (۸۵۰ق.) تا آغاز پادشاهی حسین بایقرا (۸۷۳ق.) دوره‌ای از اغتشاش سیاسی و رکود هنری را گذراند (کن‌بای، ۱۳۷۸، ۷۵).

به طور کلی پس از مرگ شاهرخ و سپس ابوسعید (یکی از نوه‌های تیمور که ده سال پس از حکومتش، به وسیله قبیله ترکمانان آق‌قویونلو از بین رفت قدرت تیموریان به ترکمنستان و ماوراءالنهر محدود شد. این حکومت به وسیله فرزندان ابوسعید اداره می‌شد و در همین دوران تیموریان در خراسان حکومت داشتند که به وسیله یکی از نوادگان عمر شیخ، یعنی سلطان حسین میرزا، این حکومت اداره می‌شد.

« از سال ۸۷۳-۹۱۲ق. ۱۴۶۸-۱۵۰۶م. دستگاه حکومت بایسنقر، محل تجمع نقاشان، خطاطان، شعرا و اهل فضل و ادب بود و خود بایسنقر نیز در شعر گفتن مهارتی بسزا داشت و اقسام خط را نیز به نیکویی می‌نوشت. » (رضایی، ۱۳۷۸، ۲۷۷). از استادان برجسته دربار او می‌توان جعفری تبریزی (خوشنویس و سرپرست کتابخانه)، قوام‌الدین (مجلد و مذهب)، پیر احمد باغ شمالی، میرخلیل و خواجه غیاث‌الدین را نام برد. بایسنقر در زمان حیات پدرش شاهرخ در گذشت، بنابراین فرزند دیگر شاهرخ، الغ بیگ، پس از او به سلطنت رسید، که البته پس از مدتی به دست پسرش عبداللطیف از سلطنت خلع و کشته شد. به هر حال « سمرقند در ربع دوم قرن نهم ق. / پانزدهم م. اقامتگاه الغ بیگ، فرزند ارشد شاهرخ شد و بسیاری از هنرمندان و صنعتگران دربار هرات پس از مرگ بایسنقر به دربار او در سمرقند رفتند ». (کن‌بای، ۱۳۸۷، ۷۵). الغ بیگ در تاریخ به حامی علم نجوم شهرت دارد و به طور کلی او مرد دانشمندی بود که از مطالعات علمی، هندسه، نجوم و موسیقی حمایت می‌کرد. الغ بیگ درست در همان ایامی که شاهرخ، بایسنقر را به حکومت هرات برگزید، بر خراسان حکومت می‌کرد.

۱,۲ تیمور - سمرقند

هیچ نسخه‌ی خطی مصوری تا به حال پیدا نشده است که با خود تیمور و دوران حکومت او مطابقت داشته باشد. البته این موضوع با توجه به اینکه تیمور ده سال آخر زندگی خود را صرف تزئین و زیباسازی شهر

سمرقند و قصرها، مدارس، مساجد و بناهای تاریخی آن کرد، دور از ذهن نیست، همچنین هنرمندان به خدمت گرفته شده وقت چندانی را برای پرداختن به تمرین و ایجاد نگاره‌ها نمی یافتند. (رهنورد، ۱۳۸۶، ۵۳). « به هر حال عده‌ای از نگاره‌های جداگانه‌ای را که از روی مدل‌های چینی نسخه‌برداری شده است می‌توان با قدری اطمینان به این مرکز نسبت داد». (پوپ، ۱۳۶۹، ۲۴).

نگاره‌های مذکور نشان می‌دهد که « تیمور اقتباس و الهام از هنر خاور دور را در هنر ایران این دوره تشویق می‌کرده است. تعدادی از این نوع نگاره‌های چینی ایرانی شناخته شده‌اند و برخی از آن‌ها به لحاظ سبک، دقیقاً چینی‌اند تا آنجا که نمی‌توان آن‌ها را جزء نگاره‌های ایرانی طبقه‌بندی کرد». (پوپ، ۱۳۷۸، ۵۶).

به طور کلی، نفوذ هنر چینی (به خصوص هنر دوره ی مینگ) در هنر ایرانی باقی ماند، اما هنرمند ایرانی توانست آزادی خود را حفظ کند تا آن را در جهت اهداف خود به کار برد و بدین ترتیب سبک نقاشی چینی برای بیان احساسی و معنوی و سبک ایرانی برای جنبه تزئینی اعلامی نگاره‌ها به کار رفت.

باید اشاره کرد تیمور با اینکه در افکار و عقاید مذهبی بسیار خشک و سختگیر بود، اما هنر در دوره او توانست در چهارچوب معینی رشد کند. (رهنورد، ۱۳۸۶، ۵۳)

۱,۱,۲ دیوارنگاره‌های کاخ‌های سلطنتی سمرقند

هنرمندان دوره تیموری از شهرهای تحت سلطه مانند اصفهان، شیراز، تبریز و بغداد به سمرقند آورده می‌شدند که از میان این هنرمندان می‌توان به جنید و عبدالحی اشاره کرد که مسئولیت آنان تزئین کاخ‌های سلطنتی سمرقند بود. « طبق آنچه مورخ و زندگینامه نویس تیمور یعنی ابن عربشاه نوشته است، این هنرمندان مأموریت داشتند تصاویر مربوط به حوادث بزرگ دوران جهانگشایی تیمور را به همراه صحنه‌های مربوط به پیروزی‌های نظامی و پذیرش نمایندگان کشورهای شکست خورده و جنگ به وسیله امپراتور (تیمور) را به همراه تصاویر مربوط به اعضای خانواده سلطنتی بر روی دیوارهای قصرها به صورت یادبود ترسیم کنند». « این نوع نقاشی که مورد توجه مرد موفق‌تری مانند تیمور بود از این نظر اهمیت دارد که بار دیگر مانند زمان ساسانیان هنر صورت سازی را به ایران معرفی می‌کند. چهره پردازی‌های زیادی از دوران تیموریان به جامانده و می‌توان ادعا کرد که چهره پردازی در آن زمان متداول بوده است». (کن بای، ۱۳۸۷، ۶۳)